

SOUČASNÝ VÝVOJ FEMINISTICKÉ TEORIE KOMUNIKACE: ODLIŠNOST, VEŘEJNÁ SFÉRA, TĚLO A TECHNOLOGIE

Andrea L. Press

přeložila Kateřina Škařupová

(...)

Postmoderna přinesla feministické teorii médií mnohé změny. Ty nejsou spojeny pouze se změnami ve feminizmu, ale také se změnami v samotné teorii médií, z nichž některé podnítil teoretický rozvoj humanitních oborů a sociálních věd. Ve většině národních kontextů leží mediální studia na pomezí obojího a jsou ovlivňována změnami pramenícími z obou oblastí. Jako na interdisciplinární úsilí na ně působí též změny v jednotlivých oborech, které pracují s výzkumem médií, konkrétně tedy změny v historii, sociologii, ženských studiích (jež mají rovněž interdisciplinární povahu), anglistice, politologii a dalších. A zachycení těchto změn je velkým úkolem současné diskuse feministických mediálních studií.

Jelikož v tak krátkém textu nemohu zmapovat celou oblast feministické teorie médií, vyberu tři specifické oblasti, jimiž se budu zabývat. Každá z nich přiblíží zvláštní skupinu teoretických vhladů čerpajících z klíčových akademických debat, které danou oblast charakterizují.

- **Feminismus, jinakost a identita** – Výzkum, který upozorňuje na zkušenost těch, kteří zůstali nevyslyšeni, a poskytuje prostor těm, kteří se dosud nemohli vyjádřit. Součástí této oblasti jsou také teoretické debaty o jinakosti, jejich vliv na termíny feministického výzkumu a důsledky pro reprezentaci žen a rozdílů mezi ženami.
- **Feminismus a veřejná sféra** – V této části se zaměřím na posílení úlohy historického výzkumu médií. Konkrétně prozkoumám vliv takového výzkumu na diskusi o tom, zda média usnadňují – či naopak znesnadňují – veřejnou debatu, a to jak v minulosti, tak i v současné době. Feministický výzkum této oblasti se soustředí na názory dříve nevyslyšených skupin, jako například žen, podreprezentovaných skupin a dalších, kteří zatím nevstoupili do veřejné debaty. Patří sem také mnohé práce, které se tradičně řadily pod hlavičku výzkumu publika. Ten je však – částečně díky vlivu teorie veřejné sféry – mnohem širším rámcem, než jak byl původně chápán.
- **Nové technologie a tělo: feminismus na prahu postmodernismu** – Práce, které zasazují tradiční dimenze feministického výzkumu do širších otázek médií, technologie a vztahu obojího k tělu. Práce z této oblasti zpochybnily tradiční dichotomii mezi "přirozeným" a "technologickým" a odhalily některé zásadní souvislosti mezi těmito zdánlivě neslučitelnými kategoriemi. Právě nový pohled na souvislost mezi oběma koncepty může pozitivně ovlivnit studium technologií, což má dnes pro feminismus zásadní význam.

(...)

Feminismus, jinakost a identita

Rozvinutí představy jinakosti – slovy feministické teoretičky Rity Felski "*doxa*" *jinakosti* (1997: 1) – je zřejmě jediným podstatným pokrokem feministické teorie během posledních deseti let. Velmi zjednodušeně řečeno to znamená, že zaměření na různé druhy jinakosti (mimo jiné i na odlišnosti mezi ženami navzájem) zpochybnilo důraz, který byl kladen na kategorii "žena", jež dosud feministickým teoriím dominovala. Dominance odlišnosti nad identitou má, jak líčí Felski, ve feminizmu svou historii a svůj význam:

Původ feministických myšlenek je obvykle přisuzován takovým postavám, jako je Mary Wollstonecraft, která v protestu proti podřízenosti žen vycházela z osvícenských ideálů. Tyto ideály nebyly, jak se nyní ukazuje, "soudružsky" přiměřeným partnerem feminismu, nýbrž pouze maskovaly falocentrickou logiku, založenou na tyranii identity. Druhá vlna feminismu¹ místo toho požadovala znovuoživení ženství; osvobození žen mělo spočívat v potvrzení jejich neredukovatelné odlišnosti spíše než v prosazování iluzorní rovnosti. Tento gynocentrický ideál postupně ztratil hodně ze své síly díky vzestupu strukturalismu a ostré kritice své politické exkluzivity a svých předsudků. Výsledkem je, že se v postmoderních podmínkách ženská jinakost rozpadla na mnoho dílčích rozdílů, a jakékoliv odvolání se na obecné ideály a normy tedy může být považováno leda za politicky sporné a teoreticky naivní (Felski, 1997: 1).

Feminismus chápe jinakost jako koncept, který svrhává z trůnu tu esencialistickou představu "ženy", která dominovala v sedmdesátých a osmdesátých letech většině feministických teorií. Jak poznamenává Felski, ženská jinakost se v postmoderní době "roztrátila" a éra hledání "esence" ženství už minula.

Dopad této doxy na feministickou teorii médií byl značný. Feministická teorie médií se zrodila v éře rovnosti, dozrála v období druhé vlny, prošla několika stádii a zahrnuje proměnlivá stanoviska. Byla-li feministická teorie zpočátku projektem hledání rovnosti žen a demonstrovala-li tak její absenci, v osmdesátých letech byla zcela zaujata požadavkem na navrácení ženskosti, pojmu, jehož definice se teprve hledala. Feministickým pracím tohoto období dominovaly rozsáhlé výzkumy o mýdlových operách (Livingstone a Liebs, 1995; Modleski; 1982; Seiter et al., 1989; Brown, 1990, 1994), milostných románech (Radway, 1974; Douglas, 1983; Snitow, 1983), melodramatech (Gledhill, 1987; Mulvey, 1975) a ostatních mediálních žánrech speciálně zaměřených na ženy. Některé studie (např. Modleski, 1977) se pokoušely prozkoumat vztah mezi mýdlovou operou a tím, jak ženy tráví čas, ("*Soap Opera and Women's Time*") a svým naivním odkazem na "ženskost" jako na kolektivní entitu okořenily feministickou literaturu, která byla více než čímkoli jiným charakterizována vírou v "ženství" a vírou v to, co by mohla odhalit analýza ženských forem².

Rostoucí vliv diferenciační teorie (difference theory) naší důvěrou v podobné výzkumy velkých vyprávění natrvalo otrásl a odhalil předsudky dosud zastřené naivním užíváním termínů "žena" a "ženský". Feministická mediální studia nejsou nyní ani hledáním zdrojů nerovnosti mezi muži a ženami vzhledem k mediální reprezentaci, ani efektů této nerovnosti; a nejsou ani potvrzením hodnoty ženského, jak je zobrazováno v médiích nebo jiných formách sdělení. Feministická mediální studia ovlivněná silou diferenciačních teorií se namísto toho soustředí na to, aby umožnila přijetí rozmanitých typů jinakosti. Studie zobrazování i vnímání nyní zahrnují vědomí významu jinakosti – ačkoliv se její obsah může dramaticky měnit v závislosti na způsobu, jakým jsou jinakost a její význam interpretovány jednotlivými odborníky.

Důraz na jinakost feministickou mediální teorii, teoreticky řečeno, rozkolísal mezi velmi abstraktními diskusemi o významu a úloze jinakosti a partikulárními, často osobními diskusemi, které popisovaly konkrétní "rozdíly". Takže například v debatě mezi Ien Ang a Ritou Felski v *Signs* (podzim 1997), hlavním feministickém časopise, Felski zpochybňuje Angové tvrzení, že rozdíly mezi ženami jsou zdrojem nesoouměřitelných interpretací a teoretických perspektiv. Příkladem, použitým k ilustraci této debaty, je sada protichůdných způsobů čtení zpěvačky Madonny, údajně předkládaných zastánci různých rasově určených perspektiv. Mnoho bílých feministek podle Ang oslavovalo Madonnu jako postmoderní symbol nezdolné ženskosti, jako "postmoderní protofeministickou hrdinku" (Ang, 1995: 63). Zmiňují její odvážnou satiru ženské sexuality: mnoho bílých komentátorů (např. Schwichtenberg, 1993) ji vidí jako "ženu, které se podařilo vytvořit kulturní prostor, kde může vynalézat

odvážné reprezentace ženské sexuality, jež má přitom stále pod kontrolou, a hrát si s nimi“ (Ang, 1995: 63).

Ang staví tyto interpretace vedle pohledu černé teoretičky feminismu Bell Hooks, která tvrdí, že Madonna je feministickou postavou pouze ze specificky bílé perspektivy:

Mnoho černých žen, znechucených Madonniným předváděním sexuálních zkušeností, zuří, protože právě ten obraz sexuality, který je Madonna schopna vytvořit a stvrzovat materiálním ziskem, je společností zneužíván k ospravedlnění přetrvávajícího bití a napadání černého ženského těla (Hooks 1992: 159–160; citováno in Ang, 1995: 63).

Ang staví tyto dvě pozice do kontrastu, aby dokázala nesouměřitelnost bílých a černých feministických perspektiv:

To, co tento příklad ilustruje, je fundamentální *nesouměřitelnost* mezi dvěma soupeřícími feministickými poznáními, dramaticky odhalující nepřeklenutelnou propast mezi bílou a černou feministickou pravdou. Žádný harmonický kompromis ani vyjednaná shoda zde nejsou možné (Ang, 1995: 64).

Felski Angové představu nesouměřitelnosti kritizuje a dokazuje, že ani příklad rozdílných interpretací Madonny takto extrémní závěry neumožňuje. Oba názory, jak tvrdí Felski, “jsou formovány překrývajícími se konceptuálními rámci a diskursivními systémy”, což umožňuje oběma používat termíny jako *identita*, *Self* a *útlak* (1997: 13). Felski navíc ukazuje, že, přinejmenším shrneme-li bílou perspektivu (a pravděpodobně tomu bude u černých feministek podobně), Ang předložila prázdný obraz falešné jednoty:

Nadále nevěřím tomu... že ve sporech ohledně Madonny, ve sporech, které jsou krom jiného silně formovány generačními rozdíly a výchovou, je rasa nezbytně primárním nebo hlavním tématem. [B]ílé feministky... jsou k Madonně, jež se podle nich na patriarchálních představách ženské krásy spíše podílí, než aby je bourala, často kritické (1997: 13, pozn. 5).

Nyní by tedy měla feministická teorie médií věnovat pozornost možnosti kritického dialogu napříč rasovými a jinými rozdíly. (...)

Tato debata zní ozvěnou širší množiny témat, která brání diferenciační teorii zaujmout v rámci feminismu silnější pozici. Jde zde o rozpor mezi politickou užitečností zachování kategorie “žena”, která implikuje určitou úroveň totožnosti nebo podobnosti mezi ženami rozdílných tříd, ras, etnických a sexuálních skupin, a přiznáním, že sjednocená kategorie žena často znamená především bílou, heterosexuální příslušnici střední třídy, a vylučuje tak témata a zájmy příslušející ženám zastupujícím skupiny v západní kultuře marginalizovanější. Řada feministických teoretiků, kteří se zabývají tímto tématem, odmítá nesouměřitelnost analýz vedených z dominantních nebo nedominantních pozic, jak ji obhájuje Ang, ale navrhuje umírněnější verzi přiznání jinakosti a jejího významu, jež by měla zahrnovat (jak navrhuje Flax) následujícího doporučení:

Feministické teorie by nás, stejně jako ostatní postmoderní formy, měly povzbuzovat k toleranci a interpretaci ambivalence, dvojznačnosti a rozmanitosti, a stejně tak by měly objasňovat kořeny naší potřeby vnášet do věcí řád a strukturu, jakkoliv samoučelná a utlačující tato potřeba může být. Když budeme dělat svoji práci dobře, realita se ukáže být nestabilnější,

komplexnější a neuspořádanější, než se jeví nyní (Flax, 1990: 56–57; cit. In Ang, 1995: 67).

Výsledek této debaty byl pro feministická mediální studia jednoznačně přínosný. Obrátil pozornost od téměř výlučného zaujetí reprezentací, produkcí a vnímáním tématu bílé, heterosexuální, západní ženy střední třídy k inkluzivnější starosti o záležitosti žen z jiných sociálních skupin. Práce jako *Feminism, Multiculturalism, and the Media: Global Diversities* (Valvidia, 1995) se soustředí na zapojení různých perspektiv identity – latinskoamerických, asijskoamerických, afroamerických, rodilých Američanek, amerických Židovek a portugalských Američanek – do studia mediální produkce a reprezentace. Výsledek debaty také zvýšil naši vnímavost ke vzájemným vztahům mezi těmito perspektivami a perspektivami dominantní kultury. Taková poznání formovala rozvíjející se postkoloniální teorii, která měla velký vliv na feministický pohled na jinakost (Gandhi, 1998; Spivak, 1999). Nová perspektiva odsunula ze středu pozornosti západní liberální feminismus, když položila otázku, jakým způsobem umlčoval hlasy odlišné od svého. Právě tématem utlačovaných hlasů se budeme zabývat v další části – zaměříme se na veřejnou sféru a výměnu názorů, již umožňuje.

Feminismus a veřejná sféra

Do této kategorie zahrnuji nový výzkum, který se zabývá způsobem, jímž média – jak z hlediska historického vývoje médií, tak s ohledem na současnou mediální produkci – umožňují a usnadňují ženám demokraticky participovat v rámci veřejné sféry. Většina prací vychází z Habermasova rozsáhlého díla a přejímá především historickou a teoretickou konceptualizaci veřejné sféry, kterou se zabývá kniha z roku 1989, *Strukturní proměna veřejnosti: Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti* (česky 2000).³ Habermas podává velmi idealistický výklad způsobu, jakým probíhá veřejná debata v určitém prostředí a mezi určitými skupinami, jež byly zformovány buržoazní společností. Jeho práce byla široce kritizována nejen z historické perspektivy⁴, ale také, což je důležité pro naše účely, kvůli konkrétním hranicím mezi soukromou a veřejnou sférou společnosti, které načrtla ve svých hypotézách. Sporné jsou především důsledky, které mají tyto hranice na roli ženy ve společnosti, na možnost ženské participace v rámci veřejné sféry a na možnost, že ženská témata tu budou definována jako diskutovatelná. Při vytváření a upřesňování takového způsobu argumentace sehrál kritickou úlohu vlivný článek Nancy Fraser "What's Feminist About Critical Theory? The Case of Habermas and Gender"⁵.

Fraserové práce (Fraser, 1989, 1990 a 1992) inspirovaly řadu pozdějších feministických prací, které vycházejí z teorie veřejné sféry, ale jsou obezřetné vzhledem k mnoha jejím předpokladům a vzhledem ke konkrétním důsledkům, které má pro ženy. Mnoho z nich má vliv na současnou teorii komunikace a současnou feministickou teorii. (...)

McLaughlin (1995) shrnuje vliv a význam literatury o veřejné sféře pro feministickou komunikační teorii. Zatímco poukazuje na pronikavost kritiky habermasovské formulace Nancy Fraser (a jiných), poznamenává, že některé hlavní otázky ve feministických debatách k této problematice zůstávají nevyřešeny. Obzvláště role médií je ve většině feministických analýz stále nedostatečně vyjasněna. McLaughlin se ptá, proč veřejná debata o feminismu spočívá tak silně na "postfeministických" postavách a osobnostech, jakými jsou Camille Paglia a Katie Roiphe, zatímco méně komercializované osoby a mediální produkty zůstávají většině žen nedostupné (1995: 45). Největším neštěstím pravděpodobně zůstává neschopnost feministických teoretiků veřejné sféry zahrnout diferenční teorii do vlastních diskusí o roli "ženy" ve veřejné sféře, nechota pochopit význam, jaký má pro ženy zahrnutí otázek dříve definovaných jako "soukromé" do veřejné debaty a uznání potřeby veřejné polemiky o ženách a o tom, co je "jejich" otázkami. Tento nesoulad mezi mediálním obrazem feministických diskusí a současnými konflikty a neshodami, rozšířenými uvnitř feministického

hnutí, je pravděpodobně oblastí, která nyní vyžaduje nejvíce diskuse feministů a teoretiček (feministek a teoretiků) jinakosti.

Pomineme-li však tyto obtíže, dědictví výzkumu veřejné sféry mělo a má obrovský vliv na feministické práce o masových médiích, jejich účincích a publiku. Nyní se zmíním o několika studiích, které byly ovlivněny teorií veřejné sféry. Patří sem stěžejní dílo Miriam Hansen (1991) pojmenované *Babel and Babylon: Spectatorship in American Silent Film*; kniha Ellen Seiter (1999) *Television and New Media Audiences*; podíl Julie D'Acci na produkci, realizaci a přijetí populární feministické televizní show *Cagney and Lacey* v *Defining Women*; a mou zatím poslední práci *Speaking of Abortion: Television and Authority in the Lives of Women*, kterou jsem napsala spolu s Elizabeth Cole (Press and Cole, 1999).

Vskutku výjimečnou publikací je *Babel and Babylon*. V knize, která s feministickou teorií obvykle není spojována, se Miriam Hansen ambiciózně pokouší přehodnotit a znovu sjednotit celý známý vesmír feministické filmové teorie. Hansen, zpochybňující historické studie recepce filmu, které chybně zobecnily roli ženy-přistěhovalkyně a ženy z "dělnické třídy" ve vývoji způsobů filmové recepce, a vycházející při tom z teorií veřejné sféry (jak je vypracovali Habermas, Negt a Kluge)⁶, operacionalizuje současné feministické teoretické pohledy na úlohu rasy, národnosti, třídy a také pohlaví během ustavování forem a hranic filmového publika. Jako odbornice na Valentina⁷ [...] chápe komunikační teorii na mnoha úrovních, v mnoha oblastech, včetně historické teorie veřejné sféry, psychoanalytických postupů feministické filmové teorie, queer teorie⁸ a analýzy filmového zobrazování. V této jedinečné práci využívá vzhledů feministické teorie ke zpochybnění i rozvoji každé z těchto oblastí.

Miriam Hansen zpochybňuje teorie veřejné sféry, které nesprávně nazíraly ranou kinematografii jako zábavu převážně pro pracující třídy, a tvrdí, že ve skutečnosti pro ni bylo charakteristické především směšování třídních, národnostních a genderových hranic⁹, směšování, které nastávalo v místě promítání filmu. Hansen konfrontuje práce ostatních feministických teoretiků veřejné sféry, ale také je přesahuje, využívá analýz autorek jako je Fraser, aby se posunula za hranici debaty, která se často dotýká pouze genderové problematiky. Na rozdíl od mnoha ostatních feministických teoretiků veřejné sféry je schopna smysluplně zahrnout do svých úvah o fungování veřejné sféry kategorii jinakosti.

Ve vztahu k psychoanalytické feministické teorii filmu dosahuje Miriam Hansen toho, co po dvě dekády unikalo pozornosti: efektivně historizuje její tvrzení a zasazuje je do kontextu místa a času. Podrobně popisuje růst popularity toho, co se stalo známým jako "klasická" hollywoodská kinematografie, a vývoj genderových diváckých pozic, které popsala již feministická psychoanalytická filmová literatura. Přesněji se, jak sama říká, soustředí na vysvětlení "obecného pojetí diváctva, na pochopení vztahu mezi textově konstruovanými pozicemi genderově zabarvené subjektivity a historicky dostupnými možnostmi vnímání, a na vysvětlení role kritického čtenáře v konstrukci a zprostředkování obou těchto struktur" (1991: 251). Pozornost zaměřuje především na neurčitou povahu ženského obecnství, které analyzuje jak ve vztahu ke kultu spotřeby, tak i jako projev alternativní veřejné sféry. Spojuje tak psychoanalytickou literaturu (vnitřně provázaný systém prací, odkazující pouze na výzkumy psané jejich vlastními termíny¹⁰) s širší feministickou debatou o podstatě vztahu mezi masovými médii a charakteristicky feministickou veřejnou sférou.

(...)

Feministické knihy, jako je *Defining Women: Television and the Case of Cagney and Lacey* od Julie D'Acci, jsou příkladem nového, do kontextu zasazeného výzkumu médií, jejich publika a veřejných diskursů, které generují. Kniha se soustředí na všechny vlivy, které se podílely na současné podobě textu *Cagney and Lacey*¹¹. Publikum, ačkoliv určitě nebylo jediným faktorem, výrazně ovlivnilo konečnou podobu produktu. D'Acci zkombinovala několik metod včetně etnografických rozhovorů, analýzy textu a studia archivních materiálů, aby ilustrovala pečlivý dohled nad zobrazováním ženství (jak ve vzhledu, tak ve vystupování), uplatňovaný těmi, kdo mají ve Spojených státech moc nad programy hlavního vysílacího času.

D'Acci pečlivě předesílá, jak jsou příspěvky feministek, zapojených jako textařky, herečky a producentky – což je případ *Cagney and Lacey*, pořadu uváděného v hlavním vysílacím čase – jemně (a někdy ne tak jemně) přetvářeny tak, aby jejich mnohdy převratné vlastnosti odpovídaly převládajícímu typu reprezentace ženství. Opravdu zářející byla reakce manažerů kanálu na Meg Foster, první herečku v roli policistky Christine Cagney. Protože působila příliš mužně a agresivně – a podle některých také příliš "lesbicky" – byla nahrazena Sharon Gless, která je podle popisu jistého recenzenta "právě tak výstavně blond'atá, jednoduchá [a] nádherná, jako Linda Evans v *Dynasty*" (citováno in D'Acci, 1994: 35). Julie D'Acci stručně načrtla, jak se takové rysy postav jako oděv, make-up, účes a řeč stanou bojištěm, na kterém se v televizi vedou války o ženskost (a heterosexuálnost). Její důkladná analýza právě tohoto jednoho případu ukazuje, jak silně a efektivně bývají potlačovány odchylky od "normálu". Kniha velmi pečlivě vykresluje způsob, jakým politické, ekonomické a další faktory konstruuji veřejnou sféru pro ženy. A slouží také jako varování před tendencemi idealizovat masovými médii komunikovanou veřejnou sféru jako místo, kde může dialog probíhat relativně bez omezení. Skrze *Defining Women* vidíme nejen skutečnost, že takových omezení je mnoho, ale také to, že se jimi ženy v publiku (i ženy, které se podílejí na tvorbě pořadu) musejí namáhavě prodírat.

Současný feministický výzkum mediální percepce se odehrává ve stínu feministické a jiné teoretizace veřejné sféry. Nové tendence ve výzkumu publika jsou založeny na zkoumání specifických segmentů publika v kulturním kontextu a kladení toho typu otázek, na jaký narazíme, charakterizujeme-li výzkum vycházející z paradigmatu veřejné sféry. Například kniha Ellen Seiter *Television and New Media Audiences* (1999) sestává ze série drobných etnografických studií o konzumaci médií v odlišných kulturních kontextech (ve školkách, v rodinách, v nichž se rodiče účastní diskusních skupin o rodičovství, ve fundamentalistických rodinách). Ellen Seiter využívá každého z těchto prostředí, aby zodpověděla otázky ohledně souladu mezi veřejnou debatou na sociální a politická témata a spotřebou, interpretací a užíváním masových médií, především televize. Co je na její knize typicky feministické, je jen minimální pozornost, kterou věnuje kulturním determinantám vztahu mateřství, vyučování a péče o děti k médiím – opět hlavně k televizi – a zacházení s důvěrnými etnografickými daty způsobem, který umožňuje označit mnoho z těchto determinant jako ideologické. Seiter srozumitelně upozorňuje na veřejnou dimenzi mnoha aktivit, dříve řazených do "soukromé" oblasti.

(...)

Závislost působení veřejné sféry na masmediálních kanálech, zobrazená ve zmíněné literatuře i ve feministické literatuře obecně, zdůraznila význam technologického pokroku pro všechny diskuse o způsobu, jakým funguje veřejná debata, a o faktorech, které ji v naší společnosti limitují. Tím se dostáváme ke třetímu velkému tématu feministické debaty, které je také posledním, jež zde budeme diskutovat: k literatuře o nových technologiích, jejich dopadu na ženy a feminismus a k povaze technologie samotné.

Nové technologie a tělo: feminismus na prahu postmodernismu

K tématu nových technologií v komunikaci i jinde přistupovali feminističtí teoretikové z mnoha různých perspektiv. Tento námět možná paradoxně vedl k rozmanitým filosofickým pracím, které jej spojily s dichotomií mezi technologickým a přirozeným a se způsobem, jakým bylo naše dichotomické uvažování kulturně konstruováno. Ve feministické teorii se objevilo několik vlivných textů, které sledovaly tuto argumentační linii. Na zproblematizování spojení mezi pohlavím a genderem se významně podílely především studie Judith Butler (1990, 1993). Ve své nejslavnější práci *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990) píše Butler o vztahu diskursu ke konstrukci subjektivity a tvrdí (spolu s Foucaultem), že neexistuje subjekt, který by předcházel diskursu¹². Autorka představuje to, co známe jako "performanční teorii" genderu. Věřící, že pohlavní a genderové identity jsou,

spíše než aby byly přirozenými vlastnostmi lidských bytostí, konstruovány skrze kulturní přehrávání (*performance*) identit. Bernice Hausman poznamenává, že "záměrem Judith Butler při psaní *Gender Trouble* bylo znejistit premisy feministické politiky i teorie potud, pokud se spoléhají na ideu identity, která předchází subjektu feminizmu" (1995: 177). Takové argumenty jasně odporují ortodoxii v sedmdesátých a osmdesátých letech vlivného kulturního feminizmu, který existenci dvou rozdílných genderových rolí považoval za samozřejmou a na tomto přesvědčení založil své argumenty. Bernice Hausman vysvětluje autorčin polemický záměr prostřednictvím tvrzení, že "skutečným cílem jejího argumentu proti ‚genderu‘ je politika identity, která podpírala feministickou teorii a politickou činnost posledních let" (1995: 177).

Inspirována Foucaultem, Judith Butler a dalšími autory píšícími v podobném duchu – mnoho z nich mělo ohromný vliv na feministickou teorii jako takovou – přišla feministická teoretička (původně biologka) Donna Haraway s propracovaným souborem textů, který napadal náš nejzákladnější předpoklad o podstatě technologie a její roli ve společnosti. Vycházela z Butlerové předpokladu, že vztah mezi pohlavím a genderem musí být problematizován. V zásadě zastává názor, že "přetrvávající taktická použitelnost rozlišování pohlaví/gender v životě a v sociálních vědách má katastrofální důsledky pro většinu feministické teorie, zejména proto, že ji váže na literární a funkcionalistické paradigma, a to i přes opakované snahy o překročení těchto hranic v plně politizovaný a historizovaný koncept genderu" (1991: 38)¹³.

Pravděpodobně nejznámější metaforou, kterou Donna Haraway konstruuje, je představa kyborga, který provází její nejslavnější práci *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (1991). Kyborg je metaforou, která rozbíjí hranice mezi technologickým a lidským. Autorka to popisuje na první stránce své knihy:

Kyborg je hybrid, stvořený z organismu a stroje. Kyborgové jsou ovšem složeni ze zvláštních druhů organismů a zvláštních druhů strojů, jsou přizpůsobeni pozdnímu dvacátému století. Kyborgové jsou [...] v první řadě vyrobeni z nás samotných a z dalších organických tvorů, ne z vlastního přičinění skrytých pod "hi-techovou" maskou informačních systémů, textů a ergonomicky řízené práce, touhy a reprodukčních systémů. Druhou nezbytnou kyborgovou složkou jsou stroje – rovněž nesoucí masku komunikačních systémů, textů. A samočinných, ergonomicky zkonstruovaných zařízení.

Co se – částečně metaforou o kyborgovi – snaží demonstrovat, je nepřirozenost hranic, které tvoří naši obvyklou kategorii gender a které jsou naplněny představou, že některé složky lidského života jsou přirozené a jiné kulturní. Autorka se snaží tyto hranice dekonstruovat poukazem na jejich proměnlivost jako produktu historie a ideologie.

Donna Haraway a další autoři této tradice otevřeli roli genderu nové možnosti v upevňování "identity"; vlastní představa "identity" byla v jejich paradigmatu transformována z jevu, který byl dříve chápán jako pevný, neměnný a široce určený, na jev, který je proměnlivý, pohyblivý a který je vždy v procesu vytváření nového pojetí sebe sama. Tyto myšlenky byly klíčové pro velký posun feministické teorie, které pod jejich vlivem prošly zásadním paradigmatickým obratem. Teprve začínáme chápat důsledky těchto transformativních představ nejen pro celou feministickou teorii, ale především pro feministickou teorii komunikace.

Tyto proměny samozřejmě neproběhly bez obtíží. Nesouhlas směřoval především k diskursivnímu obratu. Carol Stable (1994) se ve svém hlavním polemickém díle staví proti Donně Haraway a obviňuje ji, že se na úkor konkrétnějších politických úvah příliš oddala postmoderně povrchní rétorice. V širší debatě o pracích Donny Haraway a především o teorii kyborga, ji viní z toho, že – stejně jako další postmoderní myslitelé – odvádí pozornost od toho, proč se texty stávají populárními, což by mohlo osvětlit politický vliv těchto textů ve

specifických historických kontextech. Podle Stabile naopak Donna Haraway "spoléhá na iluzi, že diskurs může být osvobozen od ozvěn historie a takto očištěn může být naplněn protihegemonickými zájmy" (1994: 143). Takové pochybné zaměření slouží k zatemnění účinků moci, které by nám mohl více objasnit materialistický feminismus.

Aby vyjasnila své tvrzení, ukazuje Stabile, že Donna Haraway sdílí Foucaultův názor, že moc je rozptýlená, nekonkrétní a neviditelná, je "všude a nikde" (Stabile, 1994: 147). Podle jejího názoru to nutí Haraway přijmout jeden z hlavních rozporů postmodernismu: akceptaci moci kapitalismu coby systému jako základní reality; ačkoliv postmodernismus jako teorie vědění prohlašuje, že má smysl hledat pouze lokální a dílčí vědění (1994:147–148).

Význam tohoto postoje pro feminismus a důvod, proč jej Stabile považuje za neudržitelný, spočívá ve faktu, že jakmile tyto premisy jednou přijmeme, nebude možné vytvořit žádné politické spojení mezi feminismem a světem mimo něj. Stabile cituje Hallovu kritiku Foucaulta: "Hall říká o Foucaultovi, že 'svým trváním na moci zachovává »politické«, ale zavrhuje *politiku*, protože nerozvinul žádný koncept »mocenských vztahů«" (Hall, 1986:49).

Totéž se dá říci i stran textu Donny Haraway, kde se popření politiky nejviditelněji projevuje v ideologických základech odporujícího subjektu, předpokládaných Haraway a vyplývajících z oblasti jejího vlastního působení (Stabilová 1994:149). Stabile dále pokračuje: "U technomaniakálních feministek [jako je Haraway] se apatie projevuje zaslepeným ponořením se do radostí postmodernismu" (1994:154). Abych to zjednodušila: Haraway ignoruje společenské a ekonomické podmínky, jež symboly technománie, o kterých píše a které umožnily zformulovat politickou strategii a pozici, zpopularizovaly.

Jistě, ne všechny feministické teorie o technologii (ani všechny kritické teorie) vycházely z postmodernistických teoretických perspektiv. Ostatní autoři, kteří se zabývají novými komunikačními technologiemi, přistupují k analýze z odlišných perspektiv, často v mnohem méně metaforickém a/nebo diskursivním stylu, než jak to činí Haraway a její následovníci. Roste množství feministických studií o využití počítače a internetu, které využívají etnografické a další metody, více zohledňující třídní rozdíly, aby tak poukázaly na odlišnosti v užívání technologií muži a ženami. Turkle (1995), podobně jako mnoho dalších autorů (Cherny a Weise, 1996; Harcourt, 1999), ilustruje přetrvávající genderové rozdíly v zacházení s počítačem a ve využívání internetu coby zdroje informací. Tyto texty se zabývají tématy, jako jsou námluvy prostřednictvím e-mailu, první zkušenosti žen s počítačovou technologií, online mediální fandom a dopad internetu na globální komunikaci. Jsou prvním krokem k integraci feministické teorie do empirických prací o internetu.

(...)

Závěr

Byla jsem požádána, abych napsala esej o tom, jak může nejnovější vývoj ve feministické teorii ovlivnit obecnou komunikační teorii. Každé ze tří témat, kterými jsem se zabývala, vyjadřuje jedinečným způsobem teoretický rozvoj v této oblasti. Diferenciační teorie přiměla odborníky na komunikaci – feministicky zaměřené i ostatní –, aby byli citliví na krátkozrakost při výběru výzkumných témat a otázek. Na základě reflexe toho, co je rétoricky normalizováno v našem konvenčním akademickém a každodenním jazyce a jeho kategoriích, zpochybnila způsob, jakým jsme se zaměřili na bílou, heterosexuální zkušenost střední třídy. Na úsvitu debat o jinakosti, z nichž mnohé se odehrály mezi feministickými teoretiky v kontextu ženských studií, se k tomuto tématu stalo citlivými mnoho disciplín (nikoli pouze komunikace).

Stejně významné pro feministickou teorii médií byly debaty o veřejné sféře. Staly se klíčovým tématem jak pro teorii komunikace, tak pro feministické teorie. Koncept veřejné sféry otevřel nové výzkumné rámce, usnadnil diskusi o účasti na politice a komunikaci a její nedostatečnosti, a to nejen v současné společnosti, ale také v historickém kontextu. Změny

v konceptu publika byly významné jak pro feministickou literaturu o publiku, tak pro celou feministickou teorii.

Postmodernistická teorie měla obdobně dalekosáhlé důsledky. Ačkoliv nejde o ryze feministický koncept, mnoho z ní bylo formulováno a rozvinuto feministickou teorií. Feministické diskuse o technologii měly rozhodující vliv na jakkoli podrobná pojetí postmodernismu, jež se zrodila během poslední dekády. Tyto diskuse byly transformativní konkrétně vzhledem ke studiím nového technologického vývoje, z nichž část se uskutečnila mimo hranice feministické teorie, jež je rámovala. Jen máloco se u nových technologií obejde bez referencí na Haraway a další autory sledující touž tradici.

Debata mezi Haraway a Stabile ilustruje zásadní rozpor v současné feministické teorii. Současnou situaci by bylo možné nazvat válkou mezi těmi, kteří jako kritérium "feminističnosti" (*feminist'-ness*) vyžadují adresný politický program, a těmi, kteří vkládají důvěru ve spíše lingvistickou konstrukci – nebo dekonstrukci – kritického vědění. V mnoha případech to znamená buď bourání konstrukcí vědění, což může být nahlíženo jako příliš ukvapené, nebo službu účelům disciplíny, struktury a kontroly (spíše než kritiky) a jejich způsobům utváření. Feministické vědění je, jak jsem zmínila již dříve (Press, 1989 a 1991), ze své podstaty vědění kritickým a je klíčovým feministickým příspěvkem oblastem, do nichž vstupuje. Nyní, o deset let později, se staly účinky feministické teorie tak všeobecnými, že je obtížné definovat feministickou teorii jako oddělenou část vědění. Věřím, že rozsah této diskuse ilustruje téměř neuvěřitelnou rozptýlenost feministické teorie a feministických témat dnešní doby.

(...)

*Překlad je zkrácenou verzí autorčina textu ze sborníku Jamesa Currana & Michaela Gurevitche *Mass Media and Society*, London: Arnold, 2000, 3rd ed.*

Literatura:

- Ang, I. 1995. "I'm a feminist but ... "Other" women and postnational feminism" S. 57–73 in *Transitions: New Australian feminisms*, ed. by Caine, B., Pringle, R. New York: Martin's Press.
- Ang, I. 1996. *Living Room Wars: Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*. London, New York: Routledge.
- Brown, M. E. (ed.) 1990. *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage.
- Brown, M. E. 1994. *Soap Opera and Women's Talk: The Pleasure of Resistance*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Cherny, L., Weise, E. R. (ed.) 1996. *Gender and new Realities in Cyberspace*. Seattle: Seal Press.
- D'Acci, J. 1994. *Defining Women: The Case of Cagney and Lacey*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Douglas, A. 1983. "Soft-Porn Culture." *The New Republic* 1983, R. 9, č. 183: 25–29.
- Eley, G. 1992. "Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century". S. 289–339 in *Habermas and the Public Sphere*, ed. by Calhoun, C. Cambridge, MA: MIT Press.
- Felski, R. 1997. "The Doxa of Difference." *Signs* 1997, R. 1, č. 23: 1–21.

- Flax, J. 1990. *Thinking Fragments: Psychoanalysis, Feminism, and Postmodernism in the Contemporary West*. Berkley: University of California.
- Fraser, N. 1989. *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fraser, N. 1990. "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracies." *Social Text* 1990. č. 25/26: 56–80.
- Fraser, N. 1992. "Sex, Lies, and the Public Sphere: Some Reflections on the Confirmation of Clarence Thomas." *Critical Inquiry* 1992. R. 3, č. 18: 595–612.
- Gandhi, L. 1998. *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*. New York: Columbia University Press.
- Gledhill, C. (ed.) 1987. *Home Is Where the Heart Is: Studies in Melodrama and the Women's Film*. London: British Film Institute.
- Habermas, J. 1974. "The Public Sphere: An Encyclopaedic Article." *New German Critique* 1974. R. 3, č. 1: 49–55.
- Habermas, J. 1989. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, J. 1992. "Further Reflections on the Public Sphere" S. 421–479 in *Habermas and the Public Sphere*, ed. by Calhoun, C. Cambridge: MIT Press.
- Hansen, M. 1991: *Babel and Babylon: Spectatorship in American Silent Film*. Cambridge: Harvard University.
- Haraway, D. J. 1991. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Harcourt, W. 1999. *Women @ Internet: Creating New Cultures in Cyberspace*. London, New York: Zed Books.
- Husman, B. 1995. *Changing Sex: Transsexualism, Technology, and the Idea of Gender*. Chapel Hill: Duke.
- Landes, J. 1988. *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca, NY: Cornell University.
- Livingstone, S. M., Liebes, T. 1995. "Where Have all the Mothers Gone? Soap Opera's Replaying of the Oedipal Story." *Critical Studies in Mass Communication* 1995. č. 12: 155–175.
- McLaughlin, L. 1995. "From Excess to Access: Feminist Political Agency in the Public Sphere." *Javnost (The Public)* 1995. R. 4, č. 2: 37–50.
- Mayne, J. 1993. *Cinema and Spectatorship*. New York, London: Routledge.
- Modleski, T. 1977. "The Search for Tomorrow in Today's Soap Operas." *Film Quarterly* 1977. R. 1, č. 33: 12–21.
- Modleski, T. 1982. "Soap Opera and Women's Time." in *Loving with a Vengeance: Mass-Produces Fantasies for Women*. New York: Methuen.
- Modleski, T. 1998. *Old Wives Tales, and other Women's Stories*. Ny: Nyu Press.
- Mulvey, L. 1975. "Visual Pleasure and Narrative Cinema." *Screen* 1975. R. 3, č. 16: 6–18.
- Negt, O., Kluge, A. 1988. *The Public Sphere and Experience*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Penley, C. (ed.) 1988. *Feminism and Film Theory*. New York: Routledge.
- Press, A. L. 1989. "The Ongoing Feminist Revolution." *Critical Studies in Mass Communication* 1989. R. 2, č. 6: 196–202.
- Press, A. L. 1991. *Women Watching Television: Gender, Class and Generation in the American Television Experience*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Press, A. L., Cole, E. R. 1999. *Speaking of Abortion: Television and Authority in the Lives of Women*. Chicago: University of Chicago.
- Radway, J. 1984. *Reading the Romance*. Chapel Hill: University of North Carolina.
- Schwichtenberg, C. (ed.) 1993. *The Madonna Connection: Representational Politics, Subcultural Identities, and Cultural Theory*. Boulder: Westview.

- Seiter, E. 1999. *Television and New Media Audiences*. Oxford: Clarendon Press.
- Seiter, E., Borchers, H., Kreuzner, G., Warth, E. M. (ed.) 1989. *Remote Control: Television, Audiences and Cultural Power*. London and New York: Routledge.
- Snitow, A. B. 1983. "Mass Market Romance: Pornography for Women is Different" S. 245–263 in *Powers of Desire: The Politics of Sexuality*, ed. by Snitow, A. B., Stansell, C., Thompson, S. New York: Monthly Review Press.
- Spivak, G. C. 1999. *Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge: Harvard University.
- Stabile, C. A. 1994. *Feminism and the Technological Fix*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Turkle, S. 1995. *Life on the Screen: Identity on the Age of the Internet*. New York: Simon and Schuster.
- Valdivia, A. N. (ed.) 1995. *Feminism, Multiculturalism, and the Media: Global Diversities*. Thousand Oaks, California, London, New Delhi: Sage.

Poznámky:

- 1) Viz heslář č. 9: Feminismus.
- 2) Přetištěno v Modleski (1982). Její současná práce (1998) je ve vztahu k jinakosti velmi sofistikovaná a tyto rané předsudky překonává.
- 3) Samozřejmě, že na dostatečný rozbor nemáme příliš prostoru.
- 4) Viz především Eley (1992) a Landes (1988).
- 5) Přetištěno in Fraser (1989).
- 6) Viz Habermas (1974, 1989, 1992) a Negt, Kluge (1988).
- 7) Jedná se o herce Rudyho Valentina (pozn. překl.).
- 8) Viz heslář č. 9.
- 9) Nikoliv rasových, v dobách rané kinematografie se rasy mísily v hledišti jen velmi omezeně.
- 10) Pro přehled psychoanalytické literatury o filmu viz Mayne (1993), Hansen (1991) a Penley (1988). Tato literatura byla – stejně jako psychoanalytická literatura obecně – obviněna z falešného zobecnění zkušenosti bílé ženy ze střední třídy.
- 11) Televizní seriál z roku 1981, jehož ústředními postavami jsou dvě newyorské policistky, snažící se prosadit se v rámci muži ovládaného policejního oddělení (pozn. překl.).
- 12) V tomto bodě mnoho dlužím Hausman (1995). V této části obecně hodně čerpám z osobního rozhovoru s Craigem Robertsonem.
- 13) Tato pasáž je citována in Hausman (1995: 8).